

En Dag att länge minnas

Jörgen Håkansson

Min ”ärorika pedagogkarriär” startade höstterminen 1961 då jag som nybakad folkskollärare tjänstgjorde vid Kyrkskolan i Holmsund utanför Umeå. På kvällen 18 september detta år läste en allvarlig radioman upp följande nyhetsbulletin från TT:

”FN:s generalsekreterare

Dag Hammarskjöld har

omkommit vid en flygolycka i Afrika. Hans plan störtade drygt 10 km utanför Ndola i Nordrhodesia. Hans döda kropp hittades nära flygplansvraket där också fem andra dödade påträffades.” Denna ödestyngda händelse, som gav eko i hela världen, uppmärksammades naturligtvis också på vår skola. Några dagar därpå hölls en minneshögtid till Hammarskjölds ära. Som en del i programmet skulle jag deklamera en dikt av Rudyard Kipling. Den var väl passande och speglade i mycket Hammarskjölds väsen. Dikten återges nedan. Översättningen är gjord av Karl Asplund (Stockholm 1943) och har rubriken ”Karlidikt.” Det är nu 55 år sedan flygkraschen. Jag vill i denna krönika påminna om händelsen men främst hylla Hammarskjöld och hans gärning. Först en översiktlig presentation av författaren till denna dikt.

Yngste nobelpristagaren i litteratur

Rudyard Kipling, som föddes 30 december 1865 i Bombay i Indien var son till den engelske konstnären John Lockwood Kipling och Alice Macdonald. Familjen reste till England när Rudyard var i sexårsåldern (1871), där han sedan stannade medan föräldrarna året därpå återvände till Indien. Hans tidiga barn- dom ägde rum på flera språk, inte minst hindi, något som sedan påverkade hans författarskap där språk och identitet är stora frågor. Rudyard vistades de kommande åren hos släktingar och på internatskolor innan han 1882 åter for till Indien, som han genomreste i egenskap av tidningsman. Efter 1889 var han

Dag Hammarskjöld

bosatt i England med avbrott för vidsträckt resor i bl.a. Kina, Japan och USA. 1894-95 skrev han den bok som skulle göra hans namn odödligt ”Djungelboken 1-2.” Under följande år var han mycket produktiv som författare och producerade sig inom flera olika genrer som

noveller, romaner, barnlitteratur, poesi, reselitteratur och science fiction. År 1907 när hans anseende var i dalande på grund av hans imperialistiska sympatier fick han nobelpriset i litteratur. Han var då ännu inte fyllda 42 år, den yngste av alla pristagare någonsin. Kipling avled 18 januari 1936 i London.

Rudyard Kiplings dikt ”If” eller ”To be a Man” är tillsammans med ”The Ballad of East and West” och ”The White Man’s Burden” hans kanske mest berömda dikter. ”If” skrevs 1909 och publicerades för första gången året därpå i hans samling av barnberättelser, ”Rewards and Fairies.” Dikten attraherade genast människor runt om i Storbritannien och blev snabbt en populär dikt och spreds vidare över världen. Den översattes de närmaste åren till ett stort antal språk. ”If” är ett didaktiskt poem, som är avsett att ge handledning från en mentor till sin adept. I detta avseende fungerar dikten som en instruktion av åtskilliga goda egenskaper hos en ledare. Men i denna handledning företer Kipling inte en lista av specifika karaktärsdrag utan ger i stället konkreta illustrationer på det komplexa handlande en stor ledare bör eller inte bör uppvisa och som därigenom återspeglar dessa karaktärsdrag.

Dikten finns i många antologier och betraktas som klassisk engelsk litteratur, inte nödvändigtvis som ett uttryck för stort konstnärskap utan för sin förtrolighet och inspirationskälla för det goda ledarskapet. Se den inte som ett inlägg i en könsrollsdebatt där utmärkt ledarskap kan utövas enbart av män! Dikten skrevs för mer än hundra

år sedan, då manligt ledarskap var norm inte minst i Storbritannien med sitt kolonialvälde.

Karlidikt eller Om

Om du kan stå, när alla andra svikta
och klandra dig, just för att du står rak,
om du kan tro på ditt, när andra rikta
sitt välbetänkta tvivel mot din sak,
om du kan vänta tåligt och försaka
och fast beljugen alltid vara sann
och hatad aldrig ge ditt hat tillbaka
och ändå inte yvas att du kan.

Om såsom drömmens herre du kan drömma
och tänka inte blott för tankens skull,
om nederlag och seger du kan glömma
som två bedragare av samma ull,
om du kan höra allt vad sant du sade
för skurkars vinningslust i lögn förbytt
och se förhärjat allt vari du lade din själ,
men börja bygga det på nytt.

Om du kan ta allt gott du hunnit samla
och satsa på ett enda tärningskast,
och börja om, när du sett allting ramlas
och tåga stolt, fast smärtan stinger vasst,
om intill bristningsgränsen du kan plåga
din kropp och själ, till all din kraft är slut,
och dock gå på med samma tåga,
som i det sista manar på: Håll ut!

Om du kan säga massan vad du känner
och ej för kungar stämma tonen ned,
om du står fri mot fiender och vänner,
om du är värd just vad man räknar med,
om var sekund i en minut kan fyllas
av dig med verk, som giltigt räknas ner,
-min son, som jordens konung skall du hyllas,
men du är ock en man, och det är mer.

”Endast den hand som stryker ut kan skriva det rätta.”

Dag Hammarskjöld föddes 29 juli 1905 i Jönköping som yngst av fyra bröder. Hans far var Hjalmar Hammarskjöld, som under sin yrkeskarriär beklädde flera av landets högsta ämbeten. Han var även medlem av den permanenta

skiljedomstolen i Haag och ledamot av Svenska akademien. Modern var Agnes Almqvist, släkting med författaren C J L Almqvist.

Efter studenten 1923 i Uppsala påbörjade Dag sin utbildning vid universitet där. 1925 avlade han en fil.kand. vari ingick litteraturhistoria, poetik, filosofi och franska. Därpå följde studier i nationalekonomi och juridik. 1928 blev han filosofie licentiat och jur. kand. 1930, docent 1933 och filosofie doktor 1934 i nationalekonomi vid Stockholms högskola. Som statlig ämbetsman var han under 1930-talet sekreterare i den parlamentariska arbetslöshetskommittén. Här kom han i kontakt med "Stockholmsskolans" ekonomer, som var influerade av Keynes teorier. Dag blev även bekant med Ernst Wigforss och kom att arbeta nära honom i drygt ett decennium som statssekreterare och hade samtidigt viktiga uppdrag för Riksbanken, under åren 1941-48 som bankofullmäktiges ordförande. 1948 blev han svensk chefsdelegat i det nybildade OEEC, som administrerade Marshallplanen. Året därpå utnämndes han till kabinettssekreterare i UD och 1951 till opolitiskt konsultativt statsråd i den socialdemokratiska regeringen och blev ett slags biträdande utrikesminister under Östen Undén. Hans utmärkta språkkunskaper, förmåga att förhandla och finna kompromisser gjorde honom känd i en liten men inflytelserik krets av utländska politiker och diplomater. Detta skulle bana väg för hans kommande FN-uppdrag. När fadern avled valdes Dag 1954 till hans efterträdare på stol 17 i Svenska akademien. Att skönlitteratur var en viktig källa för honom var uppenbart, då han gärna citerade favoritpoeter vid offentliga anföranden. Han hade även ett starkt intresse för naturliv och var styrelseledamot i Svenska Turistföreningen från 1940 (vice ordförande från 1950).

Dag Hammarskjöld föreslogs av FN:s säkerhetsråd till generalsekreterare 31 mars 1953 utan att först vara tillfrågad. Inte heller den svenska regeringen hade fått någon förvarning om utnämningen. Han tvekade inte att acceptera erbjudandet. 7 april bekräftades utnämningen av generalförsam-

lingen. Som en notering i Poesihörnan kan nämnas att Hammarskjöld i sitt installationstal avslutade med en poetisk referens till hemlandet. Han åsyftade då Erik Axel Karlfeldts dikt "Inför freden", som avslutas "... ty jag vet, den högsta av jordens böner/ ropar ej på seger, men ber om frid" i diktsamlingen "Hösthorn" (1927). I september 1957 omvaldes Hammarskjöld för en ny femårsperiod.

Hammarskjölds förhandlingsskicklighet sattes på sitt första stora prov 1955. Femton amerikanska flygare hade skjutits ned under Koreakriget och hölls som fångar i Kina, som då inte var medlem i FN. Han utverkade ett möte med Kinas ledare Chou En-lai i Peking och lyckades efter långt dröjsmål få dem frigivna, något som gav eko i FN-organisationen.

I juli 1956 nationaliserade Egypten Suezkanalen. Detta resulterade i att Israel i slutet av oktober anföll Egypten samtidigt som Storbritannien och Frankrike bombade militära mål i landet. Trots veto från de båda västmakterna i säkerhetsrådet lyckades FN framtvunga vapenstillestånd, då ärendet överfördes till generalförsamlingen, ett förfarande som endast använts vid detta tillfälle. USA och Sovjet stod här på samma sida. Genom Hammarskjölds mer eller mindre dygnet runt arbete upprättades för första gången en internationell fredsstyrka, UNEF "blå baskrarna" en specialstyrka, som skulle bli stilbildande för FN:s framtida fredsinsatser. Tio dagar efter eld upphör var de första FN-soldaterna på plats. Medan Suezkrisen pågick som värst krossade Sovjet brutalt en revolution i Ungern. Hammarskjöld begärde att få komma till Budapest, men han hälsades välkommen endast som turist.

Åren mellan Suezkrisen och den kommande Kongokrisen ägnade Hammarskjöld alltmer tid åt de nya länder i Afrika och Asien, som successivt trädde fram på världsscenen och snart skulle ta plats i FN. Sedan Belgiska Kongo blivit självständigt 30 juni 1960 spelade kalla kriget en avgörande roll för utvecklingen i Afrika. Patrice Lumumba, premiärminister i den nya staten, fick inget stöd av västmakterna när utbrytarstaten

Katanga förklarade sig självständig. Han sökte då Sovjets stöd och Katanga under Moise Tshombe sökte västblockets. En FN-styrka (ONUC) skapades och kom snabbt på plats. Sovjet försökte snart få Hammarskjöld avsatt för påstådda sympatier för västblocket. Hösten 1960 tilltog kritiken och Nikita Chrustjov krävde i generalförsamlingen att generalsekreteraren skulle bytas ut mot en trojka, detta då han menade att Hammarskjöld "missbrukat rättvisans principer" i Kongo. Hammarskjölds svarsanförande brukar ses som en höjdpunkt på hans karriär, då han förklarade att det inte var stormakter som Sovjet han företrädde, utan FN:s organisation fanns framför allt till för de andra staterna. Hammarskjöld fortsatte: "Det är mycket lätt att avgå; det är inte lika lätt att stanna kvar. Det är mycket lätt att böja sig för stormakternas önskemål, det är en annan sak att göra motstånd." Då Lumumba mördades i början av 1961 höll Sovjet Hammarskjöld ansvarig för dådet. Senare har det visat sig att belgisk säkerhetstjänst låg bakom. Krisen förvärrades alltmer. I hopp att ändå nå en lösning beslöt Hammarskjöld att söka få till stånd förhandlingar mellan rebelledaren Tshombe och Kongos nya premiärminister Cyrille Adoula. För att förbereda detta sammanträffande anträdde Hammarskjöld i september 1961 en resa till Ndola för att träffa Tshombe och försöka övertala denne att gå med på eld upphör. På väg till detta möte, med ett plan av typen DC-6B, som FN hyrt in av det svenska charterbolaget Transair och med svensk besättning, störtade planet utanför Ndola. Samtliga sexton personer ombord omkom.

Tre officiella utredningar sökte klarlägga omständigheterna bakom haveriet; en juristkommission frågade ut vittnen under ed. Sammanfattningsvis har man inte funnit bevis på tekniska brister, utan i stället det faktum att planet inför landningen kommit ned på allt för låg höjd som det enda onormala. Detta är troligen att hänföra till den mänskliga faktorn. I fjol kom besked att Hammarskjölds död på nytt ska utredas denna gång av en oberoende expertpanel på uppdrag av FN.

Kraschen har gett upphov till en

mängd konspirationsteorier och som Brian Urquhart, medarbetare till Hammarskjöld, senare undersekreterare i FN, skriver: "det finns ett formligt berg av fabelaktiga historier och falsk dokumentation om flygolyckan utanför Ndola."

Den internationelle tjänstemannen

Hammarskjöld har beskrivit sin egen politiska hållning med tre perspektiv: respekt för det historiskt givna och därmed konservativ, respekt för individens rätt att själv forma sitt liv och därmed liberal, respekt för allas lika rätt och möjligheter och därmed socialradikal. Allt detta inneslöts i ett fjärde perspektiv, det internationella. Att denna självkaraktäristik var korrekt blev uppenbart efter några år i tjänst som FN:s högste tjänsteman. I ett av sina sista tal, som hölls i Oxford i maj 1961 sade Hammarskjöld: "Den internationelle tjänstemannen måste hålla sig själv under strikt observation. Det begärs inte av honom, att han skall vara ett neutrum i den meningen, att han inte får ha sympatier eller antipatier, att det inte får finnas några intressen, som ligger honom nära i hans personliga egenskap, eller att inga idéer eller ideal får spela någon roll för honom. Men man kan begära att han skall vara fullt medveten om dessa mänskliga reaktioner och noggrant ge akt på sig, så att de inte tillåts påverka hans handlande. Detta är inte unikt. Har inte varje domare samma yrkesplikt?" När han talade i Oxford hade han under nästan ett år varit i konflikt med Sovjet om sin egen ställning och den roll generalsekreteraren skulle spela. Chrusjtjov hade krävt hans avgång då han påstod, att det visserligen kunde finnas neutrala länder men inte neutrala personer. Hammarskjöld hade enligt Chrusjtjov tagit ställning för västmakterna i den pågående konflikten i Kongo. Hammarskjöld hävdade att det utmärkande för den internationella tjänstemannen var att han "även i verkställande uppgifter med politisk färgning måste bli helt opåverkad av nationella - gruppintressen och ideologier." För den internationella tjänstemannen var det

helt avgörande att han även i frågor med politisk laddning måste hantera dessa med "oförvitlighet" och "sanningstrohet." Slutsatsen blev att det som vägleder den internationelle tjänstemannen är respekt för sanningen och respekt för lagen (FN-stadgan). Den internationelle tjänstemannen ska alltså rannsaka sig själv. Han "måste hålla sig själv under strikt observation." I kravet på oförvitlighet ligger att med integritet och respekt för sanningskravet försöka klargöra de objektiva grunderna för ett beslut eller ställningstagande. Det är dessa och inte tjänstemannens egna värderingar och prioriteringar, som ska vara vägledande. Hammarskjöld verkade inte i västmakernas eller östblockets intresse. Han försvarade värden som stod över eller bortom politiken.

Förutom sitt intresse för de stora kristna medeltida mystikerna har Hammarskjöld nämnt Albert Schweitzer, 1875 – 1965, som en av sina främsta förebilder och inspirationskällor. Hos denne hade Hammarskjöld funnit det tjänandets ideal i fråga om inställningen till nästan, som evangelierna beskriver. De båda brevväxlade men träffades aldrig. Schweitzer var teolog, musiker och läkare; grundade ett missionssjukhus i Lambarene, Franska Ekvatorialafrika och erhöll Nobels fredspris 1953. Som tänkare anser Schweitzer sig ha funnit etikens princip i vördnaden för livet. Nobels fredspris tilldelades också Dag Hammarskjöld postumt 1961.

Hur uppfattades Hammarskjöld av sin omgivning? Idérik, kvicktänkt, mångsidig, framsynt, samarbetsorienterad, handlingskraftig och principfast är några av de positiva egenskaper, som vänner och medarbetare framhållit genom åren. Han hade ett fenomenalt minne, stark integritet och begåvning för att hitta samlande lösningar på invecklade frågor. Många menar att ingen generalsekreterare har förmått att sätta sin prägel på ämbetet som Hammarskjöld. Själv ansåg han att FN mer systematiskt måste försöka förebygga konflikter i stället för att intervensera i efterhand. Detta innebar en mer aktiv roll för generalsekreteraren, som han menade var skyldig att agera "utan

hänsyn till riskerna." Han kallade detta för "preventiv FN-diplomati."

I ett tal inför FN:s generalförsamling hyllade president John F. Kennedy den döde generalsekreteraren med bl.a. följande ord: "Dag Hammarskjöld ägnade genom FN hela sin dagliga gärning åt fredens och världsordningens sak. Hans förmåga att offra sig helt för den saken är nästan legendarisk. Hans tålamod och uthållighet var lika enastående, och hans livsgärning är en hyllning till den civiliserade människans förmåga att låta sig vägledas av den opartiska rättvisans princip. Dag Hammarskjöld har dött i arbete för den sak för vilken han har levat."

I Dag Hammarskjölds bostad fann man efter hans död ett brev till kabinettssekreterare Leif Belfrage, en lösbladspärm med titeln "Vägmärken." Det var en samling maximer och fria verser. Själv kallade han samlingen för en dagbok eller vitbok, "rörande mina förhandlingar med mig själv – och Gud." En av dessa verser, daterad 3 december 1960, är talande för Hammarskjölds sätt att utföra sitt värv:

Vägen,
du skall följa den.
Lyckan,
du skall glömma den.
Kalken,
du skall tömma den.
Smärtan,
du skall dölja den.
Svaret,
du skall lära det.
Slutet,
du skall bära det.

